

ўяўленьням Шумавай? як бы жылося ў такой будучыні? ці прынесла б шчасце такое жыццё?.. На вобразе “новай” жанчыны чытач бачыць, што наўрад ці прынесла б.

Не знаходзіць шчасця і “новая” жанчына Таццяна, гераіня апавядання “Ой, ляцелі гусі...” (1929). Галоўны герой Адам Барковіч пакідае сваю хворую жонку Стасю дзеля новага кахання – настаўніцы Таццяны. Яна добра ведала, што ён жанаты, але гэта яе не спыніла. Сам Адам думаў: “Якая бязлітаснасць у гэтых самак! Яна ж надзвычайна рада, што дзеля яе мужык кінуў сваю паміраючую жонку” [4]. Аднак, на наш погляд, не толькі жанчына была вінаватая ў гэтым, але і мужчына, што таксама быў не супраць таго, каб “закруціць” раман.

Таццяна старалася не паказваць, што яна чакае смерці Стасі, нават цікавілася яе здароўем. Калі была атрымана тэлеграма (“Стася памірае. Прыязджай. Сяргей” [4]), усё стала на свае месцы. Таццяна зрабілася “сама сабой” – разам з Барковічам пачала чакаць смерці яго жонкі. Але гэта навяло настаўніцу на думку, што Адам потым можа кінуць і яе, як зараз кідае Стасю.

Неўзабаве Барковіч вырашыў раставіць кропкі над “і” – яны з Таццянай рассталіся. У выніку “новая” жанчына Таццяна не змагла пабудаваць уласнае шчасце на чужой бядзе.

У прааналізаваных апавяданнях не знойдзем асуджэння “новых” жанчын. Аўтар перадае іх жыццёвую філасофію, прадвызначаную складанай эпохай, паказвае іх імкненне да чагосьці новага, невядомага. М. Зарэцкі, на наш погляд, добра разумее натуру жанчыны, пакідае за ёй права пражыць свае гады так, як яна хоча, зрабіць уласны выбар.

Бібліяграфічны спіс

1. Воюш, І. Д. Жанчына ў непрытульным свеце: жаночыя вобразы ў прозе Міхася Зарэцкага [Электронны рэсур] / І. Д. Воюш // Электронная бібліятэка БГУ. – Рэжым доступу: <https://elib.bsu.by/handle/123456789/18096>. – Дата доступу: 26.03.2022.

2. Зарэцкі, М. Бель [Электронны рэсур] / М. Зарэцкі // Беларуская палічка : беларуская электронная бібліятэка. – Рэжым доступу: https://knihi.com/Michas_Zarecki/Biel.html. – Дата доступу: 26.03.2022.

3. Зарэцкі, М. Дзіўная [Электронны рэсур] / М. Зарэцкі // Беларуская палічка : беларуская электронная бібліятэка. – Рэжым доступу: https://knihi.com/Michas_Zarecki/Dziunaja.html. – Дата доступу: 26.03.2022.

4. Зарэцкі, М. Ой, ляцелі гусі... [Электронны рэсур] / М. Зарэцкі // Беларуская палічка : беларуская электронная бібліятэка. – Рэжым доступу: https://knihi.com/Michas_Zarecki/Dziunaja.html. – Дата доступу: 26.03.2022.

УДК 821.161.3 У. Караткевіч

ВОБРАЗЫ БОЖЫХ СЛУЖАК У АПОВЕСЦЯХ У. КАРАТКЕВІЧА “СІВАЯ ЛЕГЕНДА”, “ЛАДДЗЯ РОСПАЧЫ”, “ЦЫГАНСКІ КАРОЛЬ”

IMAGES OF GOD'S SERVANTS IN THE STORIES OF U. KARATKEVICH "GRAY LEGEND", "BOAT OF DESPAIR", "GYPSY KING"

М. Г. Ясінская

М. Н. Yasinskaya

*Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка;*

Навук. кір. – Н. В. Заяц, канд. філал. навук, дацэнт

Аналізуюцца вобразы божых служак у аповесцях У. Караткевіча “Сівая легенда”, “Ладдзя Роспачы”, “Цыганскі кароль”. Даследуюцца адносіны паміж прадстаўнікамі культуры і іншымі персанажамі.

The images of God's servants in the stories of U. Karatkevich "Gray Legend", "Rook of Despair", "Gypsy King" are analyzed. The relations between the representatives of the cult and other characters are investigated.

Ключавыя словы: У. Караткевіч; божыя служкі; царква; касцёл; п'янства; Гервасій Выліваха; Раман Ракутовіч; Міхал Яноўскі.

Keywords: U. Karatkevich; servants of God; the king; the church; drunkenness; Gervasius Vylivakha; Raman Rakutovich; Michal Janowski.

Нішто так блізка не знаёміць з гісторыяй народа, як мастацкія творы на тэму мінулага. У айчыннай ліратуры пачэснае месца адкрывальніка нацыянальнай гісторыі належыць У. Караткевічу, тэксты якога ўяўляюць сабой сапраўдную экскурсію ў папярэднія эпохі. “На старонках гістарычных твораў дзейнічаюць рэальныя гістарычныя асобы і выдуманая персанажа, змагары за народнае шчасце, якія не жадаюць мірыцца з сацыяльным і рэлігійным уціскам, і душыцелі волі людской – божыя служкі – цемрашалы і хціўцы” [2]. Менавіта характарыстыкай апошніх у свой час займаўся Дж. Бакача. У “Дэкамероне” ён надзвычай з’едліва апісаў распусту, хцівасць і падман, якія панавалі ў “божых дамах” Італіі XIV ст. Беларускіх служак царквы паказаў У. Караткевіч у “шляхецкіх аповесцях” “Сівая легенда”, “Ладдзя Роспачы”, “Цыганскі кароль”, і атрымалася гэта ў яго пазнавальна, іранічна і сатырычна.

Так, у “Сівой легендзе” мы знаёмімся з капуцынам Феліксам і папам Іякінфам, якія не вельмі сябравалі. І гэта зразумела, бо падзеі ў творы адбываюцца якраз пасля Ліблінскай і Берасцейскай уній, што яшчэ больш аддалілі адзін ад аднаго касцёл і царкву. Але ўсё ж была рэч, якая яднала заклятых ворагаў, – гарэлка. “А зараз іх наогул вадою не разальеш, <...> п’юць разам і зневажаюць Бога. Такія блюзнеры. Нядаўна пан Фелікс, напіўшыся, крычаў, што з беларускай зямлі трэба павыганяць і папоў, і ксяндзоў, а Богам прасіць на цараванне Бахуса. А разумны ж і бывалы чалавек: у Венецыйскай зямлі быў і яшчэ недзе” [1, с.14]. Так выглядалі людзі, што павінны былі служыць прыкладам. Узноўлены ў аповесці час увогуле быў вельмі складаным і неспакойным, асабліва ў рэлігійным сэнсе. Адбывалася акаталічванне, і простыя людзі ніяк не маглі зразумець, куды прыхінуцца. А тыя, да каго яны прыходзілі за парадамі, за дапамогай, свету белага не бачылі за гарэлкай. Нават шляхта, што прыняла каталіцтва, адчувала “сябе ў новым храме, як п’яны ландскнехт сярод святош” [1, с.11].

П’янства – галоўная загана божых слуг, намалюваных у “шляхецкіх аповесцях”. Але калі ў “Сівой легендзе” мы бачым “ціхіх п’яніц”, то ў “Цыганскім каралі” гэта дурная загана паказваецца адначасова і жahlіва, і смешна. Мітрапаліт нават набажэнства не можа правесці, паколькі “мае частыя спатканні з зялёным зміем” [1, с. 80]. Увогуле гэты “святый” чалавек, уся мясцовая шляхта і сам “цыганскі кароль” Якуб Знамяроўскі пакланяюцца толькі аднаму Богу – Бахусу. “Два гайдукі ўцягнулі з суседніх дзвярэй «мітрапаліта» з сенам у валасах і коса насунулі яму на галаву штосьці падобнае на мітру. Мітрапаліт звесіў галаву і ціха мыкаў, парываючыся нешта сказаць. Паюк, што стаяў за крэслам караля, паклаў перад святым айцом на пюпітр тоўстую біблію” [1, с. 88]. Нават цэбар вады не дапамагае працвярэзіць “святога”, а на яго пропаведзь увогуле нельга без смеху глядзець. Ды толькі, калі разабрацца, гэта не вельмі смешна: чалавек, які ахрысціў цыган і павінен быў стаць іх духоўным настаўнікам, служыць хутчэй клоўнам, чым узорам паводзін і маральным арыенцірам. Ён яшчэ і спрабуе павучаць людзей, тлумачыць, што ёсць грэх, а што не. Так, мітрапаліт асуджае цыгана за каханне да звычайнай сялянскай дзяўчыны:

“Божа, <...> даруй ім, гэтым неразумным агнцам тваім, усе іхнія грахі. Не бо, што робяць. У цемры, у граху душы іхнія... цёмныя вашы душы эфіопскія, каб вы здохлі, паскуднікі!” [1, с. 95]. І гэта тады, як сам ледзьве на нагах трымаецца ад гарэлкі.

Але п’янства – яшчэ не самы страшны грэх царкоўнікаў. Некаторыя з персанажаў У. Караткевіча парушаюць галоўныя хрысціянскія заповедзі, у тым ліку і заповедзь “не забі”. Так, езуіты – мніхі ў шэрых расах – паспрабавалі атруціць шляхціча Рамана Ракутовіча. І гэта сапраўды жакліва: людзі, што пакляліся служыць Богу, жыць па яго законах, не грэбавалі самымі жудаснымі метадамі, ды яшчэ прыкрываліся такімі высокімі мэтамі, як абарона краіны. “А езуіт усміхнуўся і паранейшаму спакойна адказаў:

– Так, трошкі сарвалася. Не пашанцавала збавіць гэты няшчасны край ад лішняй смуты. Але цябе нішто не зберажэ, Раман. Пры жаданні і ў яйка можна пакласці адплату.

І ўсмешка яго была разумнай, з’едліва-хітрай і чымсьці нават прыгожай” [1, с. 48].

Увогуле іншыя персанажы У. Караткевіча божых служак недалюблівалі і асабліва не выказвалі цёплых адносін да манахаў-езуітаў, “сыноў Ісуса”. Як кажа адзін з персанажаў “Сівой легенды” наёмнік Канрад Цхакен, “я ўсё адно лепей сядзеў бы з дзесяццю смярдзючымі капуцынамі, чым з адным езуітам. Душэўны смурод горшы” [1, с.14].

У навеле “Ладдзя Роспачы” пісьменнік паказвае, як людзі смяюцца са служак культуры, дапякаюць ім, пры гэтым не робячы выключэння ні для праваслаўя, ні для каталіцтва. У творы нямала едкіх характарыстык прадстаўнікоў веры: “Біскуп Смарагд хадзіў па наваколлі, зачыняючы грэцкага абраду цэрквы, а дабро іхняе рабуючы. Ездзіў, пёс касароты, як Мамай: наперадзе сам з войскам, а за ім абоз нарабаваны” [1, с.131–132]. Галоўны герой рагачоўскі шляхціч Гервасій Выліваха разам з сябрамі вырашыў абрабаваць рабаўніка: адабраў скрадзеную біскупам маёмасць, але вяртаць яе царкоўнікам не збіраўся: “Божую зрабілі справу, але не для славы божай, а для мамоны” [1, с. 132]. Гервасій адкрыта кпіць з царкоўнікаў, строіць над імі жарты. Самы смешны ўчынак смелага рагачоўца – выраб фальшывай скрынкі святога Юры з каштоўнасцямі для таго, хто не парушаў ніводнага з законаў Божых. Але знайсці такога сярод рэлігійных дзеячоў не атрымалася: “Над гэтай скрынкай счэпіліся ўсе. І замкавыя вялікія людзі, і касцельныя, і людзі царквы. Кожны хацеў давесці, што гэта яму, а таму іншых усіх паплюжыў і выкрываў. І выявілася, што толькі садомскага граху ў горадзе і не было. І так гэта было брыдка, што сяляне пасля таго цэлы год баяліся ездзіць на торг – калі ўжо там такія начальныя людзі” [1, с.132].

На прыкладзе Гервасія і яго сяброў можна добра ўбачыць, што людзі не маюць належнай павагі да божых служак, ставяць пад сумненне само існаванне Бога. З аднаго боку, гэта звязана з часам узнікнення твораў – у савецкія антырэлігійныя гады; з другога – з мастацкімі задачамі. У “Ладдзі Роспачы”, напрыклад, адмаўленнем нябесных і зямных аўтарытэтаў падкрэсліваюцца выключныя смеласць і ліхасць Вылівахі. Нават на духоўным судзе ён і яго кампанія можа абараніцца. Так, “дагмат бясхібнасці Бога падсеклі пад карань, кажучы, што нават ён робіць шмат непатрэбнага на гэтай зямлі” [1, с. 133]. І ў такой “бязбожнасці” вінаваты менавіта прадстаўнікі Бога на зямлі, бо яны дбаюць пра толькі задавальненне ўласных патрэб, а не пра адраджэнне духоўнасці.

Адзін з божых служак разам з Гервасіем трапіў на ладдзю Роспачы. Нават у царстве памерлых поп спрабуе заняць больш высокае становішча, кіраваць іншымі вязнямі і павучаць іх. Ды толькі людзі не спяшаюцца выказаць павагу да гэтага чалавека: яны на свае вочы пераканаліся, што ўсе песні царквы – лухта. “А папы па цэрквах аб «спрадвечнай радзіме» спяваюць ды аб тленнасці зямнога... Ёсць тут папы?”

– Ёсць, – сказаў голас з кармы.
– Пэўна, і тут на стырне сядзіш?
– На стырне.
– Вось і кіруй на спрадвечную радзіму. Дайце яму каторы, хлопцы, вяслом па галаве.

У цемры прагучаў глухі ўдар: нехта скарыстаўся з парады” [1, с.143].

Нават сама Смерць пагарджае папом і называе яго хлусам. Яна прапаноўвае Гервасію згуляць у шахматы на дваццаць год жыцця для ўсіх, акрамя служкі божага, “бо ён марыў аб царстве пасмяротным” [1, с. 159]. Але ўсё ж такі ў фінале твора вязні ладдзі Роспачы не пакінулі службу праваслаўя ў царстве Смерці, нягледзячы на тое, што гэты чалавек увесь час толькі перашкаджаў. Людская велікадушнасць не ведае межаў.

Разам з тым пісьменнік паказвае, што нават такі бязбожнік, як Гервасій, не цураецца Бога, хоць і па-свойму, але прытрымліваецца яго законаў, дапамагае людзям. Нават ведаючы, што не выберацца з царства памерлых, дзеля іншых вязняў, дзеля іх жыцця ён вырашае згуляць са Смерцю ў шахматы. Гервасій звяртаецца напрамую да Бога, мінаючы “пасрэднакаў”: “Божа зямлі маёй... Нялітасцівы і жорсткі, калі ты ёсць. Нядбалы і сонны. Што б ні было, як бы ты ні здзекаваўся з яе – я ўсё ж веру табе. Таму што воляй тваёй я нарадзіўся тут, дыхаў яе паветрам, піў яе ваду, еў яе хлеб і цалаваў яе жанчын. Які б ты ні быў – я бласлаўляю гэты твой адзіна разумны ўчынак” [1, с.141–142].

Пісьменнік выступае супраць прадстаўнікоў царквы, якія забыліся на сваё прызначэнне, але не адмаўляе саміх хрысціянскіх законаў. Сярод яго герояў нямала тых, хто стараецца прытрымлівацца біблейных заветаў. Так, Раман Ракутовіч з “Сівай легенды” ніколі не пакрыўдзіць невінаватага, ён літасцівы і мужны, заўсёды гатовы дапамагчы. Гервасій Выліваха з “Ладдзі Роспачы” – “хобаль, залётнік, піяка, задзіра, біток, бабздыр несамавіты” [1, с.130], але і ён лічыць грахам пакінуць жывую душу ў царстве Смерці. Міхал Яноўскі з “Цыганскага караля” выратаўвае сялянку Аглаю ад п’янага шляхціца. Героі цудоўна бачаць, што божыя служкі маральна прагнілі, але асаблівай непрыязнасці да іх не адчуваюць, і гэтыя робіць іх яшчэ больш высакароднымі.

Увогуле рэлігійнае становішча нашай краіны ў тыя часы было вартым жалю: працяглыя войны паміж каталіцтвам і праваслаўем дэзарыентавалі простых людзей. А тыя, хто пакляўся ўсё жыццё служыць Богу, накіроўваць паству, замест таго, каб дапамагчы разабрацца ў гэтым тлуме, пілі ды балявалі. Канрад Цхакен з аповесці “Сівая легенда” зрабіў надзвычай важную заўвагу пра беларуса і яго адносіны да рэлігіі ўвогуле: “А гэтыя паміраюць спакойна – за іх заступаецца Божая Маці, – так спакойна, быццам у іх шчырыя сяброўскія адносіны і з Богам, і з чортам. І мне здаецца, што яны не вераць у тое і ў другое” [1, с. 25]. Пісьменнік праз гэтыя словы выявіў уласнае перакананне ў богаабранасці беларуса, сугучную яго паэтычнай тэзе “На Беларусі Бог жыве”.

Такім чынам, У. Караткевіч у аповесцях “Сівая легенда”, “Ладдзя Роспачы”, “Цыганскі кароль” на прыкладзе вобразаў божых служак паказаў выраджэнне рэлігійнага саслоўя ў XVI– XVIII ст. Не адмаўляючы біблейных заветаў, пісьменнік высмейваў прадстаўнікоў культуры, паказваў адносіны да іх народа.

Бібліяграфічны спіс

1. Караткевіч, У. Збор твораў : у 8 т. / У. Караткевіч. – Мінск : Маст. літ., 1987–1990. – Т. 2 : Аповесці, апавяданні, казкі. – 1988. – 511 с.
2. Русецкі, А. Беларускі Вальтэр Скот [Электронны рэсурс] / А. Русецкі // Уладзімір Караткевіч : сайт. – Рэжым доступу: <https://karatkevi.ch/kritika/uladzimir-karatkevich-prazgistoryju-y-suchasnasc/belaruski-valtjer-skot.html>. – Дата доступу: 20.03.2022.